

НАПАДИ И ПРОТИВНАПАДИ У РЕЈОНУ ОТОКА И ЗЕЛЕНЕ ЛИНИЈЕ

Комлешинци су одбрањени

Ујутру. 7. децембра, бригаде Двадесет ирве српске ударне дивизије. наступним маршевима и успутним борбама. избиле су на Зелену линију непријатељске одбране у намери да је сааладају и продру према Жупањи, Церни и Бошњацима. На томе правцу, поред неколико насељених места. преуређених за трајнију кружну одбрану. село Оток је представљало ватрени осинак и тешко савладиву заштиту дела железничке пруге и друма између Брчког и Винковаца. На томе простору биле су распоређене немачке јединице Борбене групе „Ајнзеле“, усташе и домобрани. Њихов основни циљ био је да задрже наступање јединица Двадесет прве српске дивизије и одбране животно значајну саобраћајницу за немачке јединице Групе армије „Е“ и остале. почевши од обале Саве до Винковаца. У томе смислу консолидован је североисточни део Зелене линије од Оролика. Берка. до Сотина. пред који су избиле јединице Прве пролетерске. Једанаесте крајишке ударне дивизије и јединице 68. корпуса Црвене армије. Том простору приближавале су се и јединице Пете крајишке ударне дивизије.

Најдубљи продор и уклињавање у непријатељски борбени распоред постигла је главнина Двадесет прве српске ударне дивизије. Већ 7. децембра ујутру. Пета српска ударна бригада је упала у Оток и започела тешке борбе. Смењивали су се јуриши и противјуриши. али су због снажних противнапада од Привлаке и налета оклопног воза железничком пругом од Брчког батаљони Пете српске морали узмицати према Комлетинцима и. јужније, према Доњем Новом Селу. Немци и усташе су предузели гоњење. У тим драматичним тренуцима од Комлетинаца су пристигла три батаљона Друге пролетерске бригаде. са противтенковским оруђем. ради напада на немачке тенкове пристигле од Привлаке. из покрета прешли у напад и непријатеља одбили у Оток.

Јединице Четврте српске бригаде истог дана држале су положај северно од средокраће друма између Комлетинаца и Отока и сукобиле се са четом Немаца који су стигли од Шидских Бановаца у намери да упадну у Комлетинце и угрозе залеђину Друге пролетерске и Пете српске бригаде које су водиле борбе код Отока. Трећи и Четврти батаљон Четврте српске бригаде пустили су Немце на блиску раздајину и засули их убитачном ватром из пушака и пушкомитраљеца. У Операцијском дневнику бригаде је записано да је у краткотрајном жестоком окршају убијено и рањено 30, а заробљено 13 Немаца. Међу заробљеницима се нашао 1 официр и 2 подофицира. Заплењена су 2 пушкомитраљеца, неколико пушака и остала ратна опрема. Преживели Немци су умукли кроз кукурузна поља према Оролику и Слаковцима.¹⁵⁷

Први батаљон је придодат Другој пролетерској и Петој српској бригади да појача њихове противнападе у одбијању непријатеља у полазно упориште Оток. Батаљон је смело нападао десни бок непријатеља, нанео му осетне губитке: 50 мртвих и рањених. У окршају су погинула 3 и рањено 10 бораца Првог батаљона. Заплењено је 10 пушака, знатне количине муниције и разне ратне опреме. Наредне ноћи јединице Четврте српске бригаде су остале на достигнутој линији северно од Комлетинаца и на делу обале Босута, а Штаб бригаде и приштапске јединице били су у Комлетинцима.¹⁵⁸

Бригада је сутрадан држала исти положај североисточно од Комлетинаца и припремала се да крене у напад на непријатеља у Отоку. Напад је уследио наредне ноћи. Непријатељски војници су пружили жесток отпор. Дан се није смео дочекати на брисаном простору на прилазима упоришту и јединице Четврте српске бригаде узмакле су на полазне положаје. Напади, ипак, нису обустављени. У Операцијском дневнику Четврте српске бригаде, 9. децембра је записано: „Поновљен је напад на село Оток. Борба је трајала од 10 часова па све до ноћи. У нападу је садејствовала наша артиљерија која је већином пребацивала циљеве али је то после поправљено...”¹⁵⁹

Сутрадан су штабови Друге пролетерске и Четврте српске ударне бригаде разрадили заједнички план напада и садејства да се непријатељу у Отоку нанесу ударци и пољуља његова одбрана. Јединице Четврте

¹⁵⁷ Архив ВИИ, кут. 1045, рег. бр. 11 1/2

¹⁵⁸ Архив ВИИ, кут. 1045, рег. бр. 12-2.

¹⁵⁹ Архив ВИИ, кут. 1045, рег. бр. 12 2.

српске, међутим, прерано су се упустиле у борбу. у часу кад су јединице Друге пролетерске бригаде посedale полазне положаје. Непријатељ је то искористио, силовити противнапад сасредио на јединице Четврте српске. које су се домогле неколико кућа на рубу села. и одбио их назад. Два сата касније стрељачки строј Друге пролетерске бригаде напао је непријатељско упориште. али није савладао његову одбрану. Једино је железничка пруга порушена на неколико места чиме је спречен долазак оклопног воза да помогне угроженој посади.¹⁶⁰

Стање на положају Четврте српске. северно од друма од Комлетинаца према Отоку. као и на положајима Друге пролетерске бригаде јужно од истог друма. није се мењало и 11. децембра. Повремено се оглашавала непријатељска артиљерија, али су њени погоци били непрецизни. Оток су надлетали авиони са црвеним петокракама, који су бацили неколико бомби да уздрмају непријатељску одбрану, али то није искоришћено за предузимање снажнијег напада. Истовремено се оглашавала непријатељска артиљерија тукући дубину борбеног распореда јединица Двадесет прве српске ударне дивизије, у рејону Комлетинаца и Доњег Новог Села. Њена мета била је дивизијска резерва: Прва коњичка и Пета српска бригада. али овим јединицама нису нанети никакви губици.

На левом крилу дивизијског 'борбеног распореда. више од 20 километара јужно од Отока. два батаљона Тридесет прве српске бригаде напали су упориште Врбању. а један батаљон је штитио правац од Дреноваца. После жестоке борбе и пристизања појачања из Жупање угроженом упоришту Врбањи. батаљони Тридесет прве српске бригаде су одступили на Равни канал и Бистру код Сољана. У борби је убијено 15 и рањено 20 непријатељских војника. Живот је изгубило 9. рањено 10 и нестало 5 бораца Тридесет прве српске бригаде.¹⁶¹

Непријатељ у Отоку је користио сваку прилику да пређе у противнапад на јединице Друге пролетерске и Четврте српске бригаде како би растеретио притисак на предње линије своје одбране. По неповољном кремену. уз артиљеријску и минобацачку ватру. 12. децембра. Немци су напали положаје Петог батаљона Друге пролетерске бригаде. југоисточно од села. кратко се уклинили у његов борбени распоред, али су противнападом одбијени у Оток. На положајима Четврте

¹⁶⁰ 36. НОР, том I, књ. 10. док. 127 и 134.

¹⁶¹ 36. НОР, том I, књ. 10. док. 134 и 151.

српске било је мањих припуцавања и непријатељ се није усудио да предузме озбиљнији напад. Најугроженије су биле јединице Тридесет прве српске бригаде, које су Немци и усташе покушали да одбаце од дела железничке пруге од Врбање према Брчком и засипали артиљеријским ураганима. После су удружени непријатељи предузели жешћи напад, али су одбијени. У томе је значајну улогу имала ескадрила јуришних авиона који су у ниском лету бомбама и митраљеским рафалима засипали непријатељски стрељачки строј. У томе сукобу убијено је 70 Немаца и усташа и више их рањено.

Истог дана, у подне, извршене су промене у командовању немачким јединицама на Сремском фронту. Корпусна група „Киблер“ је расформирана и њене јединице стављене под команду Штаба 34. немачког армијског корпуса, под командом генерала авијације Хелмута Фелмија, чије су снаге имале фронтове и у долинама горњег тока Дрине, средњег и доњег тока Драве. Штаб тог корпуса сместио се у Нуштру код Винковаца, иза Зелене линије немачке одбране, да што непосредније командује потчињеним јединицама. У то време немачке положаје у Срему бранило је око 40.000 немачких и квислиншких војника и официра, подржаваних ватром 160 артиљеријских оруђа, знатног броја тенкова и оклопних возила. Положаји су били фортификацијски савремено уређени, отпорни према најжешћој артиљеријској и минобацачкој ватри, налетима бомбашких и јуришних група.

Прегруписавање снага и офанзивни удари

Штаб Првог пролетерског корпуса НОВЈ, са командантом Пеком Дапчевићем, политичким комесаром Мијалком Тодоровићем и начелником штаба Савом Дрљевићем, наредио је, 13. децембра 1944. да се понове офанзивни удари на непријатељску линију одбране, у садејству са 52. и 223. дивизијом Црвене армије, код Сотина, Грабова, Берака, Оролика, Привлаке, Отока и Врбање. ГЛанираним офанзивним ударима претходило је извесно прегруписавање јединица Првог пролетерског корпуса и усклађивања садејства са јединицама Црвене армије. Положаје Прве пролетерске и Пете крајишке дивизије од Берака до Босута, до десног крила борбених положаја Двадесет прве српске ударне дивизије, посела је Једанаеста крајишка ударна дивизија. Прва пролетерска и Пета крајишка ударна дивизија преузеле су линију

фронта у рејону Берака од 223. дивизије Црвене армије која је померена у други нападни ешелон. иза 52. дивизије Црвене армије код Сотина. Овим прегруписавањем Двадесет прва српска дивизија није померана са достигнутих положаја у дужини већој него код свих осталих дивизија Првог пролетерског и 68. корпуса Црвене армије.

Тежиште главног напада било је усмерено на део непријатељског фронта код Грабова. ширине око 5 километара, за чији су пробој и неутралисање одређене Прва пролетерска и Пета крајишка дивизија, са задатком да после наступају према Негославцима. Томпојевцима, Петровцима и Нуштру. Дивизије црвеноармејаца имале су задатак да освоје Сотин. Вуковар и Винковце. Двадесет прва српска дивизија је ојачана 117. артиљеријским пуком Црвене армије да је потпомаже у нападу на Оток, Привлаку и железничку пругу према Брчком. Она је истовремено имала задатак да оствари садејство са деснокрилним суседом, Једанаестом крајишком дивизијом и да заједно надиру према Жупањи.¹⁶²

Дивизијска заповест за напад на непријатеља на помоћном правцу затекла је Другу пролетерску, ојачану једним батаљоном Пете српске и Четврту српску ударну бригаду на дотадашњим положајима источно и југоисточно од Отока. Прва коњичка и главнина Пете српске бригаде биле су у дивизијској резерви. Три батаљона Четврте српске бригаде налазили су се у рововима и заклонима. припремљени да обухватним нападом угрозе североисточну и северну страну Отока и друм према Привлаки. Један батаљон је држан у резерви и ради утврђивања резервних положаја. Немци и усташе у Отоку, не слутећи да предстоје жестоки удари на целој дужини Зелене линије њихове одбране. неочекивано су кренули у напад на борбени распоред Четврте српске бригаде у намери да је одбију према Комлетинцима. За тили час развила се огорчена борба. На брисаном простору испред предњег краја бригадних положаја остајала су тела убијених и рањених. Нешто касније се дознало да је убијено 38 и рањено 52 непријатељска војника. С обзиром на жестину судара Бригада је имала незнатне губитке: 2 мртва и 13 рањених бораца и старешина.

Ујутру. 14. децембра у 7 сати и 20 минута. разлегла се артиљеријска канонада на главном и помоћним правцима удара јединица Првог пролетерског корпуса НОВЈ и јединица 68. корпуса Црвене армије. Кад је артиљеријска паљба престала. бригаде Прве пролетерске. Пете и

¹⁵⁴ 36. НОВ, том I. књ. 10, док. 109.

Једанаесте крајншке и Двадесет прве српске ударне дивизије скоро истовремено, свака на своме правцу наступања, кренуле су у напад на непријатеља на Зеленој линији његове одбране. Противник је одолевао понављаним нападима и јуришима, Код Отока је извео противнапад да спречи избијање Четврте српске бригаде на друм у рејону Привлаке. у томе донекле успео, њене деснокрилне јединице присилио да се незнатно повуку и одбранио животно значајну комуникацију. Непријатељ је имао 12 мртвих и 20 рањених војника, а Бригада једног рањеног борца. Борба је трајала све до мрака. Преморени борци су прижељкивали макар и краћи предах, али су увече батаљони Друге пролетерске и Четврте српске бригаде наставили да нападају непријатеља, дочекивани ватреним ураганима. противнападима и одбијани назад. Надмоћ непријатеља све више је долазила до изражаја. Штаб дивизије и штабови бригада касно су дознали да је непријатељско упориште ојачано пристизањем свежих и добро наоружаних јединица 118. немачке ловачке дивизије, батаљона гестаповца, усташа и домова. Само на правцу напада Четврте српске ударне бригаде отпор је пружало и прелазило у противнападе више од 2.000 непријатељских војника. претежно наоружаних пушкомитраљезима, митраљезима. аутоматима, минобацачима и топовима. Њихова ватрена моћ била је далеко јача од оружја бораца и старешина Четврте српске. Сличан однос снага и наоружања био је, такође. на правцу напада ојачане Друге пролетерске бригаде. У таквој ситуацији штабови бригада су одлучили да се искористи мрак и јединице извуку на полазне положаје. У независној ситуацији нашле су се јединице Тридесет прве српске ударне бригаде у рејону Врбање и Сољана. Оне су доживеле прави потоп кад су Немци и усташе провалили насии поред набујале Саве да би се вода излила у Босутске и Спачванске шуме и претворила их у огромно језеро. У последњем тренутку батаљони Тридесет прве српске избегли су даљење узмицањем у Вишњићево и Липовац.

Кад дводневни офанзивни напади јединица Првог пролетерског корпуса и 68. корпуса Црвене армије нису уродили плодом, уследило је наређење да се организује активна одбрана и учвршћују поседнути положаји. Без обзира на одбрамбену оријентацију и даље се није одустајало од офанзивних намера да се сломи Зелена линија немачке одбране. продужи у њену дубину. освоје Винковци. Вуковар. Жупања и оствари садејство са јединицама Шестог славонског ударног корпуса НОВЈ. У краткотрајном затишју уследиле су значајне промене у борбеном ра-

спореду јединица Првог пролетерског корпуса и осталих на Сремском фронту. Кад није успео да савлада одсек непријатељског фронта код Сотина. 68. корпус Црвене армије. почевши од 16. децембра. повучен је из борби на Сремском фронту и упућен у Мађарску. у састав 4. гардијске армије. да се одмори и касније дејствује против Немаца у рејону Блатног језера. У споразуму са Врховним штабом НОВ и ПОЈ и врховним командантом. маршалом Јосипом Брозом Титом. командант Трећег украјинског фронта маршал Толбухп. под чијом је командом била и 1. бугарска отачествена фронтанска армија, донео је одлуку да се она упути на Сремски фронт и садејствује са Првим пролетерским корпусом у остваривању наредних офанзивних удара на Зелену линију непријатељске одбране. На сектор поменуте линије од Сотина преко Грабова до Оролика стигле су, од 18. до 20. децембра, 3. и 8. бугарска дивизија и поселе предвиђене положаје. Оне су ноћу 18. и 19. децембра. преузеле положаје Прве пролетерске. Пете крајишке ударне дивизије и део фронта јединица 68. корпуса Црвене армије код Сотина. Јединице Прве пролетерске дивизије су повучене да предахну у Адашевцима. Малој Вашици. Беркасову и Шиду. Јединице Пете крајишке дивизије дошле су у Шидске Бановце. Нјемце и Подграђе да се одморе и припреме за наредне борбе. Из састава Дивизије изашла је Двадесет прва српска (шумадијска) бригада и укључена у Двадесет прву српску ударну дивизију, уместо Друге пролетерске бригаде која је отишла са Сремског фронта у састав Друге пролетерске дивизије. Њене положаје. у рејону коте 84 и Иванетићевог салаша. преузела је Пета српска ударна бригада. Десно од ње. на простору од Босути и јужније. до друма између Отока и Комлетинаца. били су добро утврђени положаји Четврте српске ударне бригаде. Двадесет прва. Тридесет прва и Прва коњичка бригада биле су у дивизијској резерви у Комлетинцима, Адашевцима, Бачинцима и Доњем Новом Селу. На десном крилу дивизијског борбеног распореда. од Босути према Оролику и левом крилу 8. бугарске дивизије. положаје су држале јединице Једанаесте крајишке дивизије са којима је остваривано садејство у нападима на непријатеља и одбрани достигнутих линија. Терет борби примиле су јединице Двадесет прве српске ударне дивизије. у првом реду Четврта и Пета српска бригада. на скоро 40-километарском фронту. преморене у честим педесетодневним окршајима под неповољним временским условима. Дивизијски фронт, истина. донекле су скратиле природне непогоде. плављењем терена Босутских и Спачванских шума. стварањем

језера и тешко пролазних каљуга. Све то није било довољно да се занемари одбрана на левом крилу дивизијског борбеног распореда да непријатељ не би приредио неко непријатно изненађење.

Прегруписавање и замену јединица на Зеленој линији одбране истовремено је вршио и Штаб 34. немачког армијског корпуса да би се снажније супротставио налетима јединица Двадесет прве српске ударне и осталих дивизија Првог пролетерског корпуса. Ојачана 117. немачка ловачка дивизија, под командом генерал-лајтнанта Аугуста Витмана, преузела је положаје 118. немачке ловачке дивизије која је упућена на бојиште у Мађарској. Немци су фортификацијски ојачавали положаје у рејону Отока и Привлаке и североисточније, дуж Зелене линије према Сотину и Дунаву.

После обостраних прегруписавања, Штаб Двадесет прве српске ударне дивизије, на основу обавештајних података, добијених претежно саслушавањем заробљеника, обавестио је штабове бригада да се у Отоку и околини налази око 5.000 Немаца, усташа и домобрана, а у Привлаци једна усташка и једна домобранска бојна. Њихови предњи положаји, посебно ојачани густим минским пољима, сплетовима бодљикаве жице, испред јединица Двадесет прве српске дивизије, делом су били ослоњени на десну обалу Босута, затим се пружали источно од Привлаке, Отока, Спачве, Врбање и даље непоплављеним тереном уз комуникацију према Сави и Брчком.¹⁶³ Штаб 34. немачког армијског корпуса одлучио је да се Зелена линија одсудно брани и обезбеђује извлачење јединица немачке Групе армије „Е“ из североисточне Босне и њихово увођење у борбу делом на Сремском фронту и на фронту испред јединица Црвене армије у Мађарској. Из стално прикупљаних обавештајних података Штаб дивизије чак је прозreo да може уследити офанзивни удар непријатеља на бригаде на предњем крају одбране, нарочито на Четврту, Пету и Двадесет прву српску (шумадијску), најистуреније према Зеленој линији немачке одбране, да их одбије што даље од комуникација које није испуштао из руку. Штаб Првог пролетерског корпуса настојао је да прудухитри намере непријатеља, планирајући да се освоје Оток и Привлака и угрози јак гарнизон Винковци обухватним наступањем јединица Двадесет прве српске дивизије са јужне, југозападне и западне стране.

¹⁹⁰ Архив ВИИ, кут. 1045, рег. бр. 3-1/7.

Чешверодневне жесшоке борбе у рејону Ошока и Привлишке

Заповешћу Штаба Првог пролетерског корпуса НОВЈ било је предвиђено да јединице трију дивизија: Пете и Једанаесте крајишке и Двадесет прве српске ударне, ујутру 22. децембра. сврстане у три борбене наступне колоне, нападну јединице немачке Борбене групе „Ајнзеле“. За напад на Зелену линију непријатеља у рејону Сотина и Грабова ангажоване су две бугарске пешадијске дивизије. уз подршку два артиљеријска пука. два дивизиона „каћуша“ и Артиљеријског одреда Дунавске речне ратне флотиле Црвене армије. Артиљеријску подршку двеју артиљеријских бригада имале су и јединице Првог пролетерског корпуса. На правцу главног удара на непријатеља нашле су се јединице Двадесет прве српске ударне дивизије и њен деснокрилни сосед. Пета крајишка ударна дивизија. односно Прва крајишка бригада са којом је Четврта српска бригада остваривала садејство у јуришима на североисточни и северни део Отока.

Напад је почео у предвиђено време. После једночасовне артиљеријске припреме уследио је јуриш стрељачких стројева Четврте српске на непријатељске ровове. бункере и куће. преуређене у одбрамбене објекте, на североисточном рубу упоришта. са намером да продру до цркве и зграде железничке станице. Батаљони Двадесет прве српске бригаде. под командом Љубомира Јајчанина Белог и Јове Рогана. напали су јужни део Отока у намери да освоје зграду железничке станице. Циглану. да избију у центар упоришта и ту се сретну са батаљонима Четврте српске бригаде. Остваривање овакве замисли није пролазило без појединачних и групних подвига бораца и старешина и неминовних жртава. Пета српска бригада штитила је правац од Спачве и Врбање да спречи долазак оклопног воза у помоћ непријатељу у Отоку.

Први батаљон Четврте српске бригаде. са командантом Гојком Иљцем. политичким комесаром Кузманом Николићем. њиховим заменицима Бором Перовићем и Данилом Мркићем. савладао је прву линију непријатељске одбране и запретио дубљим продором у немачки и усташки осиањак. Милорад Андеселић Гаре. заменик командира чете. предводећи групу бомбаша и пушкомитраљезаца, први је упао у добро браћену кућу на рубу Отока и, уз помоћ другова. уништио њену посаду. Храброшћу се истакао и Александар Јовановић Шнајца. заменик политичког комесара чете. који је јуришајући тешко рањен у врат и леђа. Другови су га изнели под кишом куршума да му болничарка

Јелена Дамјановић укаже помоћ. Жестина јуриша се није смањивала. У јуришу предњачи командир вода Михаило Станковић, уз кога су Властимир Мојсиловић, Здравко Петровић, Милојко Селенић, Драгољуб Селенић, али њихово наступање прекраћује снажна експлозија. Пао је тешко рањени Мојсиловић, коме је прискочио у помоћ командир вода Станковић. На земљи је непомичан лежао Милојко Селенић поред испуштеног пушкомитраљеза. Кад га је брат Драгољуб покушао пренети у оближњи заклон и он је клонуо пресечен рафалом усташког пушкомитраљеза. Ударне и бомбашке групе нису се заустављале и по цену знатних жртава. Крчећи пролаз у дубину упоришта рањени су Душан Луковић, Градимир Јоксимовић, Андреја Милошевић. Спасоје Косовац, који су наставили борбу и тек у поподневним часовима болничарки допустили да им превије ране. Водник Златко Јездовић, са пушкомитраљезом у рукама, привукао се немачком бункеру и засипао га кратким рафалима. Пушкомитраљецац Лазар Ољачић са брисаног простора испред суседног бункера, лежећи на оснеженој стрњици, рафалима заслепљује противника у бетонираним утврђењу и друговима омогућава да пузећи напредују. Немци, усташе, гестаповци, користе кровове неколико кућа и одозго туку пушкомитраљеском и митраљеском паљбом. Командант батаљона Ињац наредио је командиру минобацачлија Милошу Стевовићу Милентијевцу да се минобацачима туку кровови кућа. Мирослав Матић и Жика Сретеновић минобацачом су срушили кров једне зграде, уништавајући непријатељско ватрено гнездо. Минобацачлијама је узвраћено топовском паљбом из упоришта, али су се они склонили иза насипа канала у близини. Немци и усташе су добили појачања из дубине Отока. Охрабрује их минобацачка и артиљеријска подршка са западне стране упоришта. Понегде искачу из заклона и јуришају. Међу првим кућама на северној страни упоришта долази до борбе прса у прса. Непријатељски војници беже испред ударне групе у којој су пушкомитраљецац Борислав Чолић, Гаврило Антић, делегат вода, Живко Спасојевић и други. Делегат Антић у трку је осетио јак бол у пределу кука, мало се занео и приљубио земљи. Опипао је рану која је много крварила. Двојица бораца су га однели у оближњи ров. У окршај је уведена цела Четврта српска бригада и равница је још више узаврела од силног тутња разног оружја, експлозија ручних бомби, нагазних мина и артиљеријских граната. Непријатељу су наносени осетни губици, али он то надокнађује сталним појачањима. Повећава се бројка мртвих и рањених бора-

ца и старешииа у стрељачком строју Бригаде. Помоћ рањенима на ватреној линији свесрдно пружају Јелена Јовановић, Обрад Глигоријевић, Душан Ђирковић, Светислав Лазаревић, упућују их у ровове и заклоне да тамо сачекају ноћ, да под окриљем мрака буду однети преко брисаног простора у бригадно превијалиште. Рањени Радомир Спасојевић је превијен и болничар га намерава одвести у ров на рубу села. Он је то одбио, вративши се на ватрену линију. Његов пример следило је још неколико лакше рањених бораца. Вод смелих, под командом Душана Крајичића трпи жесток удар гестаповца и усташа и узмиче из кућа на крају села у ровове и заклоне стотинак метара позади. Да би спречио непријатељске војнике да не нахрупе кроз недовољно брањени простор, командир вода организује противнапад, први стиже до куће из које експлозијама ручних бомби истерује Немце и друговима командује да освајају суседне зграде. А тамо непријатељ је поставио смртоносне замке: нагазне и мине изненађења. Неколико их је експлодирало и ранило тројицу бораца. Командир вода Крајичић их износи у заклон и позива болничарку да их превије. У чланку „Кроз Четврту српску ударну бригаду“. Марија Гајић, руководилац Пропагандног одсека бригаде, написала је и ово о пожртвовању бораца: „Милошевић Веља са, 'зорком' долази до немачког бункера где је рањен у стомак. Сам се вуче по земљи вукући за собом 'зорку'. Живота Павловић, извлачећи рањене другове и сам бива рањен, али даље покушава да вуче друга кога је већ ставио на носила. Богдановић Миладин, омладинац 18 година, гађа тако прецизно са својом 'зорком' да Немци падају као снопље... Николић Живко погинуо је у првом јуришу омогућавајући својим 'брэнгалом' пребацивање својих другова. Ђорђевић Чедомир, стари борац и пример неустрашивости. Љубинка Митровић, четни санитарски референт, једна је од најхрабријих болничарки и бораца у батаљону. Свој санитарски материјал врло често замени пушкомитраљезом... Превија другове на брисаном простору, преноси их сама и чак им аутоматско оружје вуче собом...“¹⁶⁴

На правцу наступања јединица Двадесет прве српске шумадијске и Пете српске ударне бригаде смењивали су се јуриши и противјуриши. Први и Четврти батаљон Двадесет прве српске освојили су предњу линију непријатељске одбране, добро утврђену циглану и 21 кућу у југоисточном делу села. Почетни успех је искоришћен да се напредује

¹⁵⁵ Архив ВИИ, кут. 1045, рег. бр. 11-1/2.

према згради железничке станице, у сусрет јединицама Четврте српске бригаде које су очекиване са северне стране упоришта. Ватром из зграде железничке станице. околних утврђења и заклона дуж насипа железничке пруге, Немци и њихови помагачи су спречили наступање јединица Двадесет прве српске шумадијске бригаде, прешли у противнапад и успели, и поред огорченог отпора. да их одбију на полазне положаје. Јединице Пете српске бригаде изводиле су нападе од Иванетићевог салаша преко железничке пруге према Бранковцима и уједно штитиле правац од Брчког и Врбање. Четврти батаљон, заобилазећи непријатељске предње положаје, стигао је близу зграде железничке станице у Отоку, ту дочекан жестоком паљбом и приморан да се повлачи. Јединице Прве крајишке бригаде. на десном крилу стрељачког строја Четврте српске бригаде, наступајући друмом од Привлаке, заузеле су неколико кућа у северном делу Отока и дочекане убитачном ватром непријатеља, нису могле даље.

У поподневним сатима Штаб дивизије је увидео да се непријатељско упориште не може освојити по дану. рачунајући да се више може постићи ноћним нападима. Штабовима бригада је дозвољено да јединице извуку на полазне положаје. у ровове и заклоне. да ту предахну. добију нешто хране и чекају.

У сутон је почело изношење рањеника Четврте српске и осталих бригада на друм према Комлетинцима да их запрежна возила транспортују у бригадно превијалиште. Мрак је добро дошао да непријатељ не примети шта се дешава и паљбом из митраљеца и минобацача не омета спасавање рањеника.

У бригадном превијалишту др Јован Чанковић, медицинске сестре Љиља. Вера, Милица, Миланка, спремни су очекивали да укажу помоћ тежим и лакшим рањеницима. Најпре су донета носила са тешко рањеним Александром Јовановићем Шнајцом. првоборцем из Расине. замеником политичког комесара чете. Др Чанковић му указује помоћ и упућује га у Дивизијску болницу у селу Нијемцима. Превијалиште се брзо напунило рањеницима. Др Чанковић, при светлости петролејске лампе, обрађује ране најтежих рањеника да их оспособи за упућивање у болницу. Застаје пред призором који није видео у својој лекарској пракси: 15-годишњи борац Спасоје Станковић Пинча дланом придржава око које је избијено из очне дупље. Уз речи утехе, дечаку-борцу се пажљиво указује помоћ и он се упућује очном лекару у позадинској болници. На хируршки сто болничари су ставили Милорада

Андеселића Гарета, коме лекар прегледа пребијену помодрелу ногу. препоручује ампутацију у Дивизијској болници да се спречи гангрена. Гарета је то одбио и сутрадан му није било спаса. У превијалиште је ушао рањени заменик команданта Четвртог батаљона Ђорђе Вукадиновић. првоборац, тражећи од болничара Воје да му превије ране и да серум против тетануса. Болничар оклева јер не жели да указује помоћ без лекара. Заменик команданта убеђује болничара да му се жури да не закасни у поноћни напад на Оток. добија помоћ и враћа се на положај. Атмосферу у бригадном превијалишту, 22. децембра увече. дочарао је Владимир Каран и овим записом у бригадном листу: „Крај стола друг Додић узима податке о рањеницима и даје им инјекције. Мала Радунка доноси чај и загрева прозебле другове. Друг Тиквић преноси другове у кола. То су они који се транспортују даље. Љиља помаже доктору у превијању. Све иде како треба... Дође друг Светислав из 6. чете 2. батаљона, који је нагазио на мину и она му однела ногу. Ја га упитих како му је а он одговори: Ништа ми није жао него што сам неспособан за војску. али свеједно ја ћу полако гурати за њима до Берлина'... Ноћ је већ увелико а у нашем превијалишту стална је живост јер рањеници стално пристижу..."

Ноћни напад јединица Двадесет прве српске дивизије био је жешћи од дневног. Бригаде су углавном наступале раније одабраним правцима и домогле се претходно напуштених линија. Истог дана формиран је Комбиновани батаљон од бораца и старешина Тридесет прве српске бригаде и уведен у борбу. под командом Лазара Попиводе, код моста преко Спачве. да замени истурене јединице Пете српске бригаде, да одбија налете непријатеља од Врбање и руши железничку пругу. Увече је Прва коњичка бригада, са командантом Срећком Стојадиновићем, до тада у дивизијској резерви, стигла бреши коју су начиниле јединице Пете српске бригаде на железничкој прузи, продужила у Врањево, рејон Градишта и Жупање да ствара пометњу у дубљој непријатељској позадини. Батаљони Четврте српске бригаде у јуришима преотели су неколико часова раније напуштени део непријатељског упоришта упорно се уклињавајући у његову дубину. Опет се развила борба на живот у смрт. Немци и усташе добили су појачање у тенковима и смелије се бранили. Са северне стране у Оток су упала два батаљона Прве крајишке бригаде и садејствовали са јединицама Четврте српске бригаде на своме левом крилу. Заједнички удари на непријатеља доносили су успехе. али су Немци и усташе чешће прелазили у против-

нападе, уз појачану подршку тенкова и минобацача, сузбијали борбене групе Четврте српске и приморавали да узмичу. И батаљони Двадесет прве српске шумадијске бригаде домогли су се циглане и периферије Отока. али нису могли даље услед снажног непријатељског отпора. Јединице Пете српске бригаде користиле су мрак да непријатеља изненаде у западном делу упоришта, али су противнападима одбијене назад. на Бранковац и невелика узвишења у близини. Запаљени објекти и светлеће ракете стварали су добру видљивост. користећи борцима да се лакше оријентишу и избегавају највише тучена места, што је довело до знатно мање губитака него у минулом дану.

После поноћи, 23. децембра. бројно надмоћнији непријатељ је ударио таквом силином у чело и бокове стрељачких стројева Четврте српске и осталих бригада, уклињених у Отоку, да му се тешко одолевало упркос високој борбености и моралу бораца и старешина. Да се не би претрпели високи губици у правом ватреном паклу. јединице Четврте српске, ватром подржавајући једна другу и штитећи одступницу. организовано су узмицале из упоришта. у ровове и траншеје из којих су кренуле у нападе. спасавајући рањене и износећи погинуле другове. Слично се дешавало код јединица Пете српске и Двадесет прве српске шумадијске бригаде које су одбијене на полазне положаје. У зору борба је ослабила. Повремено се оглашавала непријатељска артиљерија и минобацачи. Измењивани су краћи и дужи пушкомитраљески и митраљески рафали.

Према извештајима Штаба дивизије бригаде су имале, у нападима и противнападима 22. и 23. децембра, следеће губитке: 146 мртвих и 466 рањених бораца и старешина, У исто време Немци и усташе имали су око 400 мртвих, 600 рањених и заробљених 22 војника. подофицира и официра.¹⁶⁵

Увиђајући да притисци јединица Двадесет прве српске и Пете крајишке дивизије не престају. Немци су довели на линију одбране у Отоку и Привлаки знатне делове 524. немачког пука. 21. ловачки пук 11. ваздухопловне пољске дивизије. скоро 2 дивизиона артиљерије и чету инжињерије. Знатније снаге могли су довести у рејон Отока због слабије борбене активности 3. и 8. бугарске дивизије и неуспеха у савлађивању непријатеља на одсеку Зелене линије фронта од Сотина преко Грабова и Берка до Оролика. Бригаде Двадесет прве српске дивизије

¹⁶⁵ 36. НОР, том I. књ. 10, док. 152.153 и 165.

предузеле су, 24. децембра, снажније нападе којима је претходила артиљеријска подршка. Јединице Четврте српске бригаде нападале су истим правцем као раније, заузеле више кућа на рубу Отока. али су задржане приликом продора у дубину села и противнападом јачег непријатеља примораване да се повлаче. Противнападима су заустављене и јединице Пете српске и Двадесет прве српске шумадијске бригаде и после жешћих окршаја присиљене да узмичу на полазне положаје.

Колики је значај придаван сатирању непријатеља и заузимању железничке и друмске комуникације у рејону Отока и Привлаке. од животног значаја за извлачење немачке Групе армија „Е“ из западне Србије и источне Босне, најбоље потврђује долазак команданта Првог пролетерског корпуса Пека Дапчевића и команданата дивизија Милоја Милојевића и Милутина Мораче на ватрену линију испред Отока. Посматрајући јурише бригада Двадесет прве српске ударне дивизије. они су видели да борци и старешине чине све што је у њиховој моћи да савладају противника, али да им то не полази за руком због његове бројне надмоћи. преимућства у тенковима. артиљерији. фортификацијски солидно урађеним одбрамбеним објектима и доброј одбрамбеној линији у целини. Команданту корпуса је преостало да процени да ли би настављање офанзивних удара довело до резултата кад се примећивало да су Четврта. Пета и Двадесет прва српска шумадијска бригада преморене и проређене у дотадашњим борбама. У консултацијама са штабовима дивизија и бригада преовладало је мишљење да се офанзивне борбе наставе.

Хладноћа је све више стезала. а већина бораца и старешина Четврте српске бригаде у рововима и заклонима на домаку Отока није скривала да би се боље осећали у јуришима на непријатеља него у влажним земљиним удубљењима у којима су се смрзавали. Њиховој жељи донекле је удовољено сутрадан. 25. децембра. када су два батаљона. уз минобацачку подршку, улетела у упориште. неутралисали неколико ватрених тачака, али су били заустављени у напредовању. На њиховом левом крилу јуришали су батаљони Двадесет прве српске бригаде. али нису успели да упадну у непријатељски борбени распоред. На десном крилу Четврте српске бригаде, на друму између Отока и Привлаке. непријатељ је понављао нападе на Прву крајишку ударну бригаду. али није успео да је одбије са достигнуте линије.

Ноћу. 26. и 27. децембра. јединице Четврте и Двадесет прве српске шумадијске бригаде повучене су у Комлетинце на одмор и сређивање.

Њихове иоложаје преузеле су јединице Шете и Тридесет прве српске бригаде које су наставиле да узнемиравају непријатеља.¹⁶⁶

Четврта српска ударна бригада упорно је нападала непријатеља у Отоку. У томе је добрим делом успела и неоспорно би у потпуности извршила задатак да непријатељу, у најкритичнијим тренуцима, није пристизало знатније појачање. Понекад је изостајало неопходно садејство са левокрилним и деснокрилним суседима у нападу да се брже неутралишу поједине најотпорније ватрене тачке удружених непријатеља. Морал бораца и старешина био је изузетно висок. што доказује и упорност више рањеника да се са завојима на свежим ранама врате на ватрену линију. До изражаја је дошло другарство када су одважни борци и старешине. ризикујући сопствене животе, спасавали рањене другове испред непријатељских ровова. бункера и налета тенкова.

У Комлетинцима Штаб бригаде, штабови батаљона, команде чета, вршили су анализе минулих борби, сагледавајући недостатке и добре стране напада и одбране. У јединицама је извођена војна и политичка обука бораца. а посебна пажња је посвећивана да се новопрстигли борци што више обуче за ратовање у равници и савлађивање брисаних простора испред непријатељске линије одбране.

На захтев Штаба дивизије, Штаб бригаде је сачинио извештај о губицима у мртвима и рањенима у четвородневним борбама у Отоку. у коме је записано да је погинуло 58. рањено 146 бораца и старешина. а 1 је контузован.

Због погибије. рањавања и одласка на војне курсеве неколико старешина, у батаљонима, четама и водовима уследиле су кадровске промене. Стојан Митровић постао је командир Прве чете Првог батаљона. уместо Милана Костића који је упућен на војни курс. Радојко Стојановић је постављен за командира Друге чете. уместо дотадашњег командира Стојана Митровића. Заменик политичког комесара Прве чете постао је Душан Ћирковић. уместо контузованог Младена Пурића. Момчило Ђуровић, политички комесар Треће чете. рањен је у првом јуришу на Оток, 22. децембра, а дужност комесара чете је поверена Данилу Вукадиновићу, до тада комесару Извиђачке чете. У Другом батаљону тешко је оболела Мирослава Милановић. политички комесар Прве чете. а њену дужност је преузео Мирослав Арсић. У Трећој чети нешто раније за командира је постављен Војислав Пешић. уместо Душа-

¹⁶⁶ Архив ВИИ. кут. 1047. рег. бр. 7-1/7.

на Петровића. а Марко Раствоић за политичког комесара уместо Бранислава Голубовића. Не постоје подаци да ли је било кадровских промена у Трећем и Четвртном батаљону. Једино се зна да је Стеван Пушкаревић Лала постао обавештајни официр бригаде и да је заменик команданта бригаде Миодраг Јовановић Расинац упућен на виши војни курс.

Глретпоследњег дана 1944. године. Штаб бригаде организовао је састанак са штабовима батаљона да се сумирају анализе акција на Оток. продискутује о неким разликама у мишљењима и уобличе наредни борбени задаци. Састанак је водио командант бригаде Стеван Адамовић и старешине усмеравао да кратко и јасно казују своја запажања. Наглашено је. поред осталог. да десетари. командири водова. чак и неки командири чета, немају довољно искуства за ратовање на равном и непокривеном земљишту и предузете су мере да се то убрзаније решава.

На целој Зеленој линији непријатељске одбране владало је затишје. изузев 28. децембра. када је командант 1. бугарске армије. генерал Маринов. добио одобрење од маршала Толбухина да бугарске јединице. у садејству са јединицама Пете и Једанаесте крајишке дивизије. нападну непријатеља у рејону Оролика. И овај напад није успео. али је уследио одлазак 1. бугарске армије на фронт у Мађарску. Сада су положаје на Сремском фронту у целости преузеле јединице Првог пролетерског корпуса НОВ и ПОЈ Југославије. Двадесет прва српска дивизија остала је на дотадашњим положајима и преузела део фронта Пете крајишке дивизије. северније од Отока до Босута. која је заменила 3. бугарску дивизију код Сотина и Грабова. На Нову 1945. годину Прва пролетерска дивизија преузела је положаје 8. бугарске дивизије од Грабова до Оролика. Јединице Једанаесте крајишке дивизије утврдиле су положаје западно од Ђелетоваца да би затвориле правац од Привлаке. У складу са новонасталим распоредом. Четврта српска бригада је посела положаје од коте 80 на реци Босуту до коте 87. северно од друма између Отока и Комлетинаца да штити југоисточни правац од Привлаке. Тридесет прва српска бригада распоређена је од коте 87 јужно. до Дриња да спречава продор непријатеља из Отока. Двадесет прва српска ударна бригада преузела је положаје јединица Пете српске ударне бригаде од Дриња до Спачве и штитила простор према Ђурђевића салашу. Оваквим распоредом бригаде Двадесет прве српске дивизије држале су око 10 километара фронта на сувом земљишту. а недоступно им је било око 26 километара поплављеног земљишта уз железничку пругу према Сави и Брчком. Нешто касније вода ће донекле

спласнути. потпуно смрзнути. услед ниских температура и неиријатељ ће то умешно искористити да изненада изведе муњевити напад на Четврту српску и остале бригаде Двадесет прве српске дивизије.

Драматична ноћ и дан у Комлетинцима и на Босуту

Нову 1945. годину борци и старешине Четврте српске бригаде дочекали су у рововима, извиђачким активностима, на мртвој стражи, предстражарским местима да осујете било какво изненађење од непријатеља у близини. У поноћ је Живан Станишић, делегат вода, кренуо из рова у ров да борцима Боривоју Недељковићу, Милутину Ђегићу, Радославу Пешићу, Јозефу Јесеничком, Милосаву Гајићу, Раденку Којићу и осталима честита новогодишњи празник и пожели што бржу победу над непријатељем. Политички комесари батаљона Иван Ороз и Кузман Николић сишли су у ровове и траншеје да борцима и старешинама пожелу успеха у борбама у наступајућој години. Иоделени су скромни поклон пакети, пристигли однекуд из позадине, са честиткама најчешће насловљенима: „Драги и непознати друже“, у којима су пошиљаоци писали разне поруке и највише прижељкивано - да се крвави рат што пре заврши. Први дан Нове године није протекао мирно на положајима Четврте српске бригаде. Повремено су засипани експлозијама непријатељских артиљеријских и минобацачких граната, али губитака није било. На изазове непријатеља одговарала су артиљеријска оруђа која су придодата Четвртој српској бригади. Време је било доста хладно и облачно. Штаб бригаде налазио се у Комлетинцима.

Одлуком Врховног штаба НОВ и ПОЈ и врховног команданта маршала Јосипа Броза Тита, 1. јануара 1945, формиране су Прва, Друга и Трећа југословенска армија. Први пролетерски корпус преименован је у Прву југословенску армију, са командантом Пеком Дапчевићем, политичким комесаром Мијалком Тодоровићем и начелником штаба Савом Дрљевићем, у чији су састав ушле Прва пролетерска, Шеста личка пролетерска, Пета и Једанаеста крајишка ударна. Двадесет прва српска ударна дивизија и Прва коњичка бригада. Армија је тада бројала око 55.000 бораца и старешина.¹⁶⁷ Њен је циљ био да освоји последњу Зелену линију немачке одбране у Срему и напредује у дубину Славоније.

¹⁵⁴ 36. НОВ, том I. књ. 10, док. 109.

! Ia положају јединица Четврте српске бригаде, 2. јануара. није било борбених дејстава. осим обостране артиљеријске ватре и извијачких активности. Хладноћа је све више стезала. Земљу и мочварне пределе окувао је лед. Трећи јануар је донео трагично изненађење за јединице Двадесет прве српске ударне дивизије. Њих су нападе. под непосредном командом Штаба 34. немачког армијског корпуса. јединице ојачане 7. немачке СС дивизије „Принц Еуген“ са циљем да их униште. да се растерете притиска на деоницу железничке пруге и друма од Привлаке и Отока према Врбањи, да избију на двоструку. раније изгубљену. Нибелуншку линију њихове одбране. Немачке јединице, јачине око 10.000 добро увежбаних војника, подржавала је бројна артиљерија. 30 тенкова и самоходних оруђа. Штаб Двадесет прве српске дивизије и штабови бригада нису располагали подацима о намерама непријатеља. Било је. истина. неких претпоставки. на основу скромних обавештајних података. да знатније немачке и усташке снаге пролазе друмом од Привлаке у Оток. али је погрешно закључено да се оне повлаче у дубину своје одбране. У нешто касније написаном дивизијском извештају искрено се признаје: „... 0 непријатељској припреми нисмо имали никаква обавештења. осим то да је 1. овог месеца увече дошло 10 камиона и нешто пешадије из Привлаке...

Залеђењем воде у Босутским шумама наш фронт се продужио и достигао ширину 24 километара у облику дубоког цепа. Увидели смо да у једној озбиљној ситуацији нећемо моћи фронт одржати због његове ширине и облика...”¹⁶⁸

Ујутру. 3. јануара. на предњем крају одбрамбених дивизијских положаја, на левом крилу, биле су јединице Двадесет прве српске шумадијске бригаде, односно Први и Четврти батаљон. ојачани са две батерије противтенковских топова, око пола километра од железничке пруге јужније од Отока. Штаб бригаде. преостали батаљони. комора и Бригадна болница били су у Комлетинцима. У средини дивизијског борбеног распореда, на Каналу испред Отока, јужно од друма за Комлетинце, налазио се Четврти батаљон Тридесет прве српске бригаде. а северно Први батаљон. Штаб бригаде. два преостала батаљона. и позадинске јединице налазили су се у западном делу Комлетинаца. Други и Четврти батаљон Четврте српске бригаде били су северније. до реке Босу-

та. на линији Црито. Рипача. Скела. до моста на реци. Штаб бригаде, Први и Трећи батаљон, били су у северном делу Комлетинаца.

Стотине минобацачких и артиљеријских граната засули су Комлетинце. Доње Ново Село, разносиле кровове зграда. преоравале улице и баште, на снежној подлози остављале црне кратере из којих се ширио мирис сагорелог експлозива. Тучени су и положаји Четврте српске и Тридесет прве српске бригаде, али нешто мањим интензитетом. Жестоко артиљеријско бомбардовање непријатељ је највише сасредио на положаје батаљона Двадесет прве српске шумадијске бригаде куда је усмерио правац главног удара, да изврши крилни обухват. да продре у залеђину јединица Двадесет прве српске дивизије. да избије на друм према селу Нијемцима, да им пресече одступницу на источну страну, да их обухвати ватреном потковицом, гони на север до обале Босута и ту уништи. Ојачани 14. немачки СС пук. уз подршку 30 бело обојених тенкова и самоходних оруђа. наступао је преко Рајковаче, Иванитећевог и Ђурђевића стана да што пре овлада друмом за Нијемце. Јединице Двадесет прве српске бригаде пружале су жесток отпор нападачима и нису их могле зауставити. Дивизијско лево крило било је сломљено и узалудно је покушавано. противнападима два батаљона Двадесет прве српске и једног батаљона Тридесет прве српске бригаде. да се бочним противнападима пресече непријатељски ватрени клин и поремети његово померање напред. Нешто слабија артиљеријска и минобацачка ватра сасипана је на положаје Четврте и Тридесет прве српске бригаде. а стрељачких стројева непријатеља још није било на видiku. Обема бригаама главна опасност се приближавала с леђа. а није ништа озбиљније предузимано да се то избегне. Напротив, командант дивизије је наредио да се положаји испред Привлаке и Отока упорно бране. да јединице. затечене у Комлетинцима, спрече непријатеља да уђе у село. Из резерве су покренуте јединице Пете српске бригаде да спрече продор есесоваца у позадину дивизијских борбених положаја.

Први батаљон Четврте српске, са командантом Гојком Ињцем и политичким комесаром Кузманом Николићем и Трећи батаљон, са командантом Раком Симићем и политичким комесаром Иваном Орозом. трком су стигли у јужни и југоисточни део Комлетинаца и отворили ватру на непријатеља. Починјала је борба на живот и смрт. Командант бригаде Стеван Адамовић и политички комесар Неђо Богићевић. праћени од курира, међу којима се храброшћу и сналажљивошћу исти-

цао Милош Тодоровић. иожурили су у Други и Четврти батаљон у рововима према Привлаки и Отоку. Команданти батаљона Ћира Орлић и Мирко Шипка упознали су команданта бригаде са независном ситуацијом и спремношћу бораца и старешина да се енергично супротставе непријатељу.

У 6 сати и 30 минута немачки тенкови и пешадија су допрли до Господарских њива док је њихова артиљерија бесомучно тукла друм од Комлетинаца према селу Нијемцима куда су одступали рањеници и позадинске јединице угрожених бригада. Са достигнуте линије јединице 14. немачког СС пука су продужиле у два правца. према Доњем Новом Селу. југоисточно од Комлетинаца. да осигурају свој десни бок. затим на север. да овладају друмом западно од Нијемаца и избију на Босут. Командант Четврте српске бригаде. иако се налазио на предњем крају бригадних положаја. успео је да успостави телефонску везу са командантима Првог и Трећег батаљона и дозна шта се дешава југоисточно и источно од Комлетинаца. Знајући какву би опасност представљало избијање есесоваца на друм и Босут. источно од Комлетинаца. он је командантима батаљона наредио да. у садејству са осталим јединицама затеченим у селу, покушају да то осујете и тако осигурају одступницу јединицама на положајима испред Отока и Привлаке. И поред снажног отпора. немачки тенкови су избили на друм. једни кренули. уз подршку пешадије. у источни део Комлетинаца. а други према западном делу села Нијемаца и мосту на Босуту. На улазу у Комлетинце развила се огорчена борба. Два противтенковска топа су припремљена да сузбију тенкове. а борци Четврте српске бригаде и остали одбијали су есесовце у маскирним белим оделима. Тенкови су клопарали гусеницама. убрзавали, тукли топовима и митраљезима. Нишанција противтенковског оруђа добро је нанишанио и трзнуо окидач. Топ је грунуо. поскочио. распршио снег. граната погодила ојачани део оклопа првог тенка. рикошетирао у муњу и експлодирала иза оближње куће. Нишанција другог топа промашио је белу ватрену тврђаву и наумио да наредном гранатом заустави њен смртоносни ход. Предухитрен је прецизном топовском и митраљеском ватром из тенковских купола. Кад су сасвим открили положај противтенковских оруђа, тенкови су јурнули да их здробе и продиру у дубину Комлетинаца. За њима су трчали немачки војници и појачавали паљбу. Отпор им је пружан на сваком кораку. Борци Трећег батаљона Четврте српске нападаче су задржавали и борбом прса у прса. Грувале су

ручне бомбе. Командант батаљона Радивоје Симић Рака, заменик команданта Сима Ђукановић, политички комесар Иван Ороз и заменик политичког комесара Витомир Станојевић били су у стрељачком строју и примером показивали како се непријатељ проређује и задржава. Тенкови су тучени и противтенковским пушкама и нису заустављени. Убрзо је постало јасно да су неке јединице Четврте српске. Двадесет прве српске и Тридесет прве српске бригаде скоро опкољене и тражио се излаз из обруча. У жеку најжешћих судара са непријатељем живот је изгубило више бораца и старешина Четврте српске бригаде, међу којима политички комесар батаљона Иван Ороз и његов заменик Витомир Станојевић. Командант првог батаљона Гојко Ињац је наредио да две чете. пружајући отпор и штитећи једна другој одступницу, узмичу у северни део села. Трећа чета, с политичким комесаром Данилом Вукадиновићем. налазила се у западном делу Комлетинаца и спречавала продор Немаца и њихових тенкова друмом од Отока када су јединице Четврте и Тридесет прве српске бригаде одступиле са предњег краја дивизијског борбеног распореда. Чета је убитачном паљбом дуго задржавала и проређивала стрељачки строј непријатеља. намамљен скоро на јуришну удаљеност и чистину и после се повукла на северну страну. Напуштањем прве линије одбране испред Привлаке и Отока. Други и Четврти батаљон Четврте српске бригаде су се повукли на Дуге ливаде, северно од Комлетинаца, да ту заузму борбене положаје и спречавају продор непријатеља према мосту на Босуту југозападно од Ђелетоваца. Немци су били нешто бржи. Дошло је до правог борбеног кркљанца на Дугим ливадама. не само Другог и Четвртог батаљона. него и батаљона који су одступали из Комлетинаца и налетали на непријатеља да се извуку из ватреног обруча. О драматичним обртима у бригадном извештају написано је и ово: ..Пре него што су батаљони избили на одређену линију (Мисли се на Дуге ливаде, прим. М.Г.) непријатељска моторизација је избила на реку Босут. код коте 80. јачине 3 тенка веће тонаже. на којима је било и пешадије. Батаљони из западног дела Комлетинаца. потиснути преко Дугих ливада према коти 84 и даље на коту 83. пробили су извештан део непријатељског положаја код коте 83. очистивши 8 непријатељских бункера, а извештан део (мисли се вероватно на борце и старешине. прим. М.Г.) прешао је између коте 83 и 80. Прелаз се вршио преко реке Босут јер је био залеђен. Тим батаљонима тенкови су на отвореном пољу нанели осетне губитке. После пробијања ових батаљона и прелаза преко реке Босут.

од Рипаче преко Дугих њива. правац на Широке њиве. избили су наши остали батаљони, са командантом бригаде. који су напали јаком ватром два непријатељска тенка типа „Пантер“. одбили их у село Комлетинце и несметано, са обезбеђењем, вршили пребацивање тих снага преко моста код коте 80 и источно од моста. преко леда у шуму Брадарицу. Непријатељски тенкови који су били испред нас. под нашим притиском. отворили су врло слабу ватру, тако да нисмо претрпели теже губитке. Одлучност у овом пробоју била је велика..."¹⁶⁹

Низводно десном обалом Босута, на мосту у селу Нијемцима и околини. куда су одступале остале јединице Двадесет прве српске дивизије, на друму западно од села. којим се повлачила комора и остали позадински делови Четврте српске бригаде, било је панике и крвавих обрачуна са непријатељем. Немачки тенкови су избили на мост у намери да претутње на леву обалу Босута и продуже према Илинцима. Вашици и Шиду. Њиховим избијањем на мост одсечена је одступница комори и позадинским деловима Четврте српске и јединицама осталих бригада. Неколико тенкова и стрељачки строј есесоваца су се острвили на коморције Првог. Другог и Трећег батаљона. многе поубијали и неколико их заробили. Живе главе једино су изнеле коморције Четвртог батаљона узмичући пречицама према главнини бригаде.

У тренуцима налета немачких тенкова на мост, из села Нијемаца је евакуисана Дивизијска болница, а неколико бораца са противтенковским пушкама залегли на левој обали да туку челичне грдосије. У близини се затекао командант дивизије. генерал-мајор Милоје Милојевић. приметио да један борац са противтенковском пушком. уместо да гађа челни тенк на мосту. запаничен излази из заклона у намери да побегне. На командантов повик зашто бежи. нишанција противтенковке унезверен је промуцао да долази много тешких тенкова који се не могу зауставити... Командант Милојевић је разумео младог и неискусног борца. из руку му истргао противтенковску пушку и нанишанио у челни тенк на мосту. Погођени тенк је успоравајући зашкрипао и осталима препречио пролаз. Заустављање тенкова значајно је умањило ударну и ватрену моћ непријатељских јединица.

У рејону Ђелетоваца и коте 80. мост на Босуту последње су прелазиле јединице Четврте српске бригаде. после 13 сати. уз ватрену подршку и прихват јединица Треће крајишке пролетерске бригаде. под

¹⁶⁹ Архив ВИИ. кут. 1045. рег. бр. 1-1/7.

командом Влада Бајића, чији су положаји на рубу шуме Брадарице. Алмаша и северније, до коте 111. били добро ојачани минским пољима, противтенковским препрекама и непробојни за непријатеља. На сектору села Нијемаца у помоћ јединицама Двадесет прве српске дивизије пристигле су Пета крајишка козарска из Илинаца и Прва пролетерска бригада из Шидских Бановаца. Око 10 сати ступиле су у борбени контакт са непријатељем, нешто касније прешле у противнапад, да би у вечерњим часовима по два батаљона обе бригаде овладале десном обалом Босута и успоставили мостобран са ослонцем на циглану и цркву у Нијемцима. Јединице Четврте српске и делови осталих бригада који су избегли уништење код коте 80 и моста у њеној близини, заузимали су положаје на левој обали Босута и низводно према селу Нијемцима. Увече је дивизијски положај стабилизован и припреман је противнапад да би се немачке јединице одбиле према Комлетинцима. У садејству са јединицама Прве пролетерске и Пете крајишке козарске бригаде. Пета српска бригада је извршила противудар из Подграђа. увече преотела Доње Ново Село од непријатеља и успоставила мостобран на десној обали Босута. Због неповољног односа снага у корист непријатеља. јединице Прве пролетерске бригаде су се. после поноћп. 4. јануара 1945. повукле преко моста који су минирале. на леву обалу Босута. Истовремено јединице Нете крајишке и Пете српске бригаде су се повукле према Подграђу и задржале ужи мостобран на десној обали реке. Истог дана Штаб Прве армије наредио је Штабу Двадесет прве српске дивизије да се поседнути дивизијски положаји одсудно бране док не стигне Шеста личка пролетерска дивизија из Београда да их преузме и офанзивно дејствује.

У поподневним часовима. 4. јануара. на угрожено подручје пристизале су Прва. Друга и Трећа личка и Двадесет друга српска космајска бригада и преузимале положаје јединица Двадесет прве српске дивизије. Прве пролетерске и Пете крајишке козарске ударне бригаде.

У армијској резерви

Јединице Двадесет прве српске дивизије. сходно наређењу Штаба Прве армије. повучене су са фронта у Адашевце. Гибарац и Бачинце. Четврта српска бригада се прикупљала у Ђелетовцима. ту боравила дан и ноћ и отишла у Адашевце. јужно од Шида. да се сређује. попуња-

ва новомобилисаним борцима и припрема за наредне борбе. Време је коришћено и за појачану војнострукну и политичку обуку. Штаб бригаде анализирао је минуле борбе у рејону Комлетинаца и то сажео у извештај у коме се, поред осталог, приказују следећи губици: да је Бригада имала 54 мртва, 55 рањених и 98 несталих, већином бораца из батаљона који су водили борбу источно од Комлетинаца. За нестале је речено да је мало вероватно да су заробљени, да се сматра да су се они загубили приликом пребацивања преко Босута. Од ратног материјала и оружја изгубљено је или оштећено 3 минобацача, 5 митраљеза, 9 пушкомитраљеза, 50 пушака, 26 руских стројница, 4 противтенковске пушке, 1 ручни минобацач „донбул“ и 30 мина за минобацаче. Поред тога, у батаљонским коморама које су биле без заштите и страдале од немачких тенкова и пешадије на друму источно од Комлетинаца, изгубљено је 18 руских пушкомитраљеза, 12.000 метака, 43 коња, 8 запрежних кола, 10 казана, 8 километара телефонске линије и 20 противтенковских мина. Граната непријатељског топа погодила је возило у коме се налазила радио-станица и уништила је. Уништена је архива три батаљона. Спасена је архива Штаба бригаде и Четвртог батаљона.

У борби су убијена, на сектору напада и одбране Четврте српске бригаде, 52 и рањено 112 непријатељских војника.¹⁷⁰

Штаб бригаде је учинио и више него што је објективно могао у изузетно неповољној борбеној ситуацији. Уместо да добију похвалу за командовање и личну храброст, војничке казне су изречене команданту бригаде Стеви Адамовићу, политичком комесару Неђи Божићевићу и заменику политичког комесара Драгоману Радојичићу Стамболији. Казне су изречене без правог разлога. Приликом њиховог изрицања није се дубље улазило у свестраније сагледавање узрока пораза јединица Двадесет прве српске дивизије у лакту Босута и рејону Комлетинаца. Узроци нису били у морално јаким и храбрим борцима и старешинама Четврте српске и осталих бригада, који су доведени у безизлазну ситуацију због неких нелогичних претходних потеза. Из сачуваних докумената види се да су јединице Дивизије у то време држале скоро две трећине дужине Сремског фронта, на изузетно неповољном земљишту, иретежно непогодном за укопавање и фортификацијско уређење, због обилних подземних вода и повремено двоструке надмоћи боље наоружаног и опремљеног непријатеља. Његова

¹⁷⁰ Архив ВИИ, кут. 1045, рег. бр. 1-1/7.

надмоћ стално се повећавала прпстпањем делова Групе немачких армија „Е“ из Босне у Срем и Славонију. Њихова предност, поред поменутог, била је у знатном броју тенкова и оклопних возила. У то време јединице Двадесет прве српске дивизије и остале на Сремском фронту нису имале никакве тенковске подршке. Остаје нејасно зашто, на пример. Први пролетерски корпус није добио подршку макар једне тенковске бригаде Црвене армије, уместо двеју пешадијских дивизија 68. стрељачког корпуса, која се ефикасно могла употребити за нападе на брежуљкастом земљишту, чак и друмском комуникацијом од Комлетинаца према Отоку. Нривлаки и Винковцима. Двадесет прва српска дивизија. без обзира на повремене попуне новомобилисаним борцима, била је стално најмалобројнија у Првом пролетерском корпусу и без одговарајуће артиљеријске подршке. ГТримера ради. ваља указати да је Шеста личка пролетерска дивизија, у часу кад је преузела положаје на Босуту, 4. и 5. јануара 1945, бројала 16.000 бораца и старешина, скоро троструко више од Двадесет прве српске дивизије, као и да је наоружана новим оружјем руске производње још у Београду. Њени борци су обучени како да рукују тек примљеним пушкама, пушкомитраљезима и осталим оружјем. Једино су јединице Двадесет прве српске дивизије. међу којима и Четврта српска ударна бригада, наоружаване руским наоружањем, тако рећи. на ватреној линији код Отока, Привлаке и у Комлетинцима. Део тог наоружања, неочишћен за употребу, запленили су есесовци у противудару 3. јануара. Остаје нејасно зашто Двадесет прва српска дивизија, на сличан начин као Прва пролетерска, Пета крајишка, Шеста личка пролетерска. није повучена са линије фронта у Београд да се тамо попуни. пренаоружа и борци кратко обуче да ефикасно рукују новим оружјем. И формирање Артиљеријске бригаде Дивизије. за разлику од осталих дивизија на Сремском фронту, текло је споро и неодговорно. То је имало негативне последице због недовољне артиљеријске подршке бригаама у нападима на непријатељску линију одбране, поготову кад је 68. стрељачки корпус Црвене армије отишао са Сремског фронта, а са њим и руске артиљеријске јединице.

Извесна количина руског оружја подељена је борцима Четврте српске бригаде у Комлетинцима, дан-два пре непријатељског напада. Међу њима је било 650 тек пристиглих новајлија, без могућности да се макар кратко обуче. па га многи нису умели да употребе у најкритичнијем тренутку кад су спасавали своје животе. У бригадном извешта-

ју о томе је записано: „Већина људства у бригади је ново, од тога 650 људи који су примљени последњих дана и нису уопште учествовали у борби... Кратко време њиховог боравка у бригади, држање положаја као и примање новог руског оружја јесте разлог да већина тих људи није знала правилно употребити своје оружје, а то им је уједно и било прво ватрено крштење...”¹⁷¹

Без обзира на неповољан исход борбе у рејону Комлетинаца и лакту Босуца, борци и старешине Четврте српске бригаде, затечени у скоро безизлазној ситуацији, најмање својом кривицом, испољили су високу борбеност и моралну чврстину. Више самопоуздања и одважности исказали су Други и Четврти батаљон, приликом повлачења са положаја пред Привлаком и касније, јер су борци и старешине правовремено обавештени да им предстоје судари са немачким тенковима и добро се припремили за противтенковску борбу. Јединице Првог и Трећег батаљона снажно су се одупирале непријатељу на југоисточним и источним прилазима Комлетинцима (Трећа чета Првог батаљона и на западној страни), потом у самом насељу и под борбом измицали на север, према Босуцу. Кад су изашли на оснежену чистину постали су живе мете за тенкове који су их проређивали и газили. И поред тога, борбена умешност и морал већине бораца и старешина остали су на достојној висини, а извесне несналажљивости било је код млађих командира водова и одељења, без довољно борбеног искуства и самоиницијативе.

Сагледавање узрока борбених неуспеха у Комлетинцима је интензивирано после 5. јануара уопштеном оценом да командовање није било на висини, да штабови нису прозрели намере непријатеља и организовали садејство између јединица. Оваква оцена није реална када је у питању Штаб Четврте српске бригаде и штабови њених батаљона, чак и оних који су имали осетне губитке. Прихватљиво је само једно - да Штаб Четврте српске није довољно знао намере непријатеља. Међутим, није ни могао да их зна кад је правац главног непријатељског удара био усмерен на обухват левог крила дивизијског борбеног распореда, а Четврта српска бригада, односно њена два батаљона, били су на десном крилу и непријатељ туда није прошао.

Формирана је посебна комисија да утврди одговорност чланова Штаба дивизије. Комисију су сачињавали заменик политичког комесара дивизије Станоје Брајовић, заменици политичких комесара Че-

¹⁷¹ Исто.

тврте. Пете и Тридесет прве српске и Артиљеријске бригаде Драгоман Радојчић Стамболија, Јован Крстић Мргуд, Владимир Дујић и Маријан Василић. Командант дивизије Милоје Милојевић, политички комесар Младен Марин и начелник штаба Ново Матуновић, нису се држали одбранашки. ГЈрема сачуваним документима, били су строго самокритички расположени, допустивши да им се припише и понешто за шта објективно нису били одговорни. На основу свега политички комесар дивизије Марин предложио је да командант дивизије и он буду смењени. Изгледа да је то једва дочекано и одмах спроведено. За команданта дивизије наменован је Владо Бајић, дотадашњи командант Треће крајишке пролетерске бригаде, првоборац, искусни ратник који је касније проглашен за народног хероја Југославије. Политички комесар дивизије постао је Мирко Јовановић, дотадашњи политички комесар Прве пролетерске бригаде, првоборац из Крагујевца, касније одликован Орденом народног хероја. Дужност начелника штаба дивизије поверена је Миливоју Максимовићу. Они су успешно наставили да командују и руководе Дивизијом без обзира на низ тешко савладивих тешкоћа, у првом реду умањење њене ударне моћи, не од непријатеља, него расформирањем Двадесет прве српске шумадијске и распоредом њених бораца и старешина у преостале три бригаде: Четврту, Пету и Тридесет прву српску бригаду у коју је укључен цео Четврти батаљон. Из Дивизије истовремено је изузета Прва коњичка бригада и придодата Шестој личној пролетерској дивизији. Наредни тешки борбени окршаји чекали су јединице Двадесет прве српске дивизије са далеко мањим бројним стањем у људству него у осталим дивизијама Прве југословенске армије.

У Адашевцима свакодневно су предузимане мере да се јединице Четврте српске што више оспособе војнички и морално-политички, да се боље наоружају и обуче да рукују савременим оружјем. Било је и кадровских промена. Драгомир Дазић, дотадашњи политички комесар Прве чете Првог батаљона, постао је политички комесар Трећег батаљона, уместо погинулог Ивана Ороза. Дужност политичког комесара поменуто чете, уместо Лазића, преузео је Вучета Кнежевић. Заменик политичког комесара батаљона, после смрти Витомира Станојевића, постао је Владимир Каран. Промена је било на командним и политичким дужностима у водовима и четама.

Седмог јануара у јединицама Четврте српске бригаде, уз нешто богиатију трпезу, борци и старешине су прославили православни Божић.

Штаб бригаде уиутио је божићне честитке штабовима батаљона и свима борцима и старешинама. Било је то извесно изненађење. поготово за новомобилисане борце. којима је непријатељска пропаганда раније пунила уши да партизани не поштују верске и народне обичаје.

У Бригаду су свакодневно пристизале групе бораца и старешина који су се загубили у свеопштем метежу, 3. јануара. прикључили јединицама осталих бригада или се самостално пробијали кроз непријатељски борбени распоред. Њихов повратак значио је бројно повећање и већу борбену готовост јединица и Бригаде у целини.

Штаб дивизије наредио је. 8. јануара 1945, да Штаб Четврте српске бригаде упути један батаљон у Сремску Рачу. на левој обали Саве. да је штити узводно до Јамене, а такође с оне стране реке, од Бијељине и Семберије. На задатак је упућен Четврти батаљон, са командантом Мирком Шипком. замеником команданта Ђорђем Вукадиновићем. политичким комесаром Радулом Мркићем и његовим замеником Десимиром Мрдаковићем. Батаљон се задржао на положају на томе терену само недељу дана и услед новонастале неповољне ситуације на целој линији Сремског фронта, убрзаним маршем, дугим око 20 километара. вратио се у састав Бригаде.

Штаб Прве армије предузимао је мере. у првој половини и средином јануара, да се учвршћују линије на предњем крају одбране и изграђују резервне на правцима куда је очекиван главни продор немачких и квислиншких јединица. Бригаде Двадесет прве српске дивизије. Четврта и Тридесет прва српска. утврђивале су положаје од Шида према Малој Вашици на југозападу и даље према Босуту. Обично су по два батаљона сваке бригаде изводила радове а преостали су задржавани у Адашевцима, на одмору. војно-стручној и политичкој обуци.